

DISKURSANALYS VS. MASSMEDIERETORIK

Massmedieretoriken är ett svenskt begrepp skapat med hjälp av retorikens grunder. Den är utvecklad till en metod för studier av journalistiska texter, och har sedan 70-talet används inom journalistutbildningen i Stockholm. Men idag tycks massmedieretoriken hamnat i skymundan av de senaste årens livliga utveckling av diskursbegreppet.

I denna artikel behandlar Kristina Lundgren massmediaretorikens förhållande till diskursanalys. Hon framhåller att massmedieretorikens resultat är avgörande för ytterligare utveckling av begreppet diskursanalys.

Av Kristina Lundgren

Vad är en diskursanalys? Är den ett nytt, specifikt sätt att strukturera delar av verkligheten, det vill säga de fenomen som ska analyseras, eller är det en speciell analysmetod och teori för detta, eller blir analysen en diskursanalys genom att ordet diskurs används x antal gånger och appliceras på skilda nivåer som ett allomfattande paraply för en undersökning av fenomen som samverkar/påverkar varandra i ett socialt sammanhang? Det vill säga, vad händer om man byter ut ordet diskurs mot traditionella välkända begrepp som samspel, interaktion, påverkan, sammanhang, relation etc.? Är de resultat en diskursanalys utvinnet unika för diskursanalysens metod, eller kan man komma fram till samma resultat med andra tolkningsmetoder?

☛ Kristina Lundgren (född 1950) är journalist och doktorand vid JMK, Stockholms Universitet, men har en litteraturvetenskaplig bakgrund. Hon arbetar med en avhandling om kvinnliga journalister i dagspressen på 1930-talet.

Har det gjorts diskursanalyser tidigare, utan att själva termen diskurs använts? Handlar det om gradskillnader i systematiken, det vill säga hur systematisk måste en analys av text och kontext vara för att få kallas diskursanalys? Fungerar ordet diskurs snarare som en märk för hur användaren/forskaren vill se på världen?

De här skissartade frågeställningarna aktualiseras av en titt på litteraturlistor över de senaste årens textorienterade journalistikforskning, och med de senaste åren avser jag då ungefärligen 90-talets publikationer.

Frågeställningarna har också sin grund i en stor förundran inför det faktum att en forskarkurs vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation¹ som avser att behandla förhållandet mellan språk och medier, inte med en bokstav nämner den ämnesinriktning som under drygt tjugo år sysslat med just det-

1 Stockholms Universitet, i fortsättningen benämnd JMK.

ta inom utbildningen av journalister, nämligen massmedieretoriken. Det måste finnas en orsak till denna boskillnad, men vilken? Jag vill nu försöka jämföra den metoden för språk-/textanalys med de olika användningar av diskursbegreppet som framför allt förknippas med Norman Fairclough, Teun van Dijk samt Roger Fowler, för att se hur de förhåller sig till varandra; om de är väsensskilda verksamheter, eller om de inbegriper och korsar varandra, och om de till och med kan vara ömsesidigt befruktande för att utveckla analysmetoderna så att de inte är antingen/eller praktiskt pedagogiska resp vetenskapligt kritiska.

Av utrymmesskäl kommer jag inte att redovisa de olika varianterna av diskursanalysens teori och metod utan förutsätter att de är kända, medan massmedieretoriken kräver en något utförligare presentation för att likheter och skillnader ska kunna framgå.²

Jag vill understryka att min avsikt inte är att polemisera mot diskursbegreppet som sådant. Jag tror det är ett utmärkt redskap för att söka nå fram till en helhetssyn på ett svårångat och ännu delvis outforskat område, men vad jag vänder mig mot är de stora anspråken från vissa företrädare; pretentionerna på att diskursanalysen är den tulipanaros som kan förklara allt. Jag är också en smula skeptisk till åsikten att dess resultat är nya eller unika för denna metod. Min avsikt är att försöka visa hur massmedieretoriken i stora delar genererar samma kunskap och i den bemärkelsen är en typ av diskursanalys, samt hur den på väsentliga punkter har kvaliteter som kompletterar diskursanalysen genom att gå djupare in i textens socio-kognitiva uttrycksformer, och med det avser jag bl a den retoriska dimensionen. För den åsikten finner jag ett visst stöd hos Teun van Dijk, i slutraderna till hans bok *News As Discourse*:

Since this study only gives outlines, hence a macrostructure of a theory, its microstructural

2 Jag använder beteckningen massmedieretorik även om jag inte anser den vara särskilt lyckad idag. Jag vill dock poängtera att jag varken kan eller vill göra anspråk på att vara någon teoretiker på området; följande text är att betrakta som reflexioner utifrån flera års användning av och funderingar kring massmedieretorisk textanalys.

details still need much research, both theoretical and empirical. We still know little, for instance, about the style and rhetoric of news reports. We have few insights, as yet, in the actual writing processes of news reports and do not know exactly how people read their newspaper.³

Massmedieretoriakens försök att avläsa en mediatext i sin helhet, i dess redaktionella, mediala och sociala sammanhang, att på en och samma gång både i vanlig mening läsa den och tolka den utifrån forskarens kunskap om skrivprocessen i nyhetskontexten, menar jag är en bit på den vägen.

Så ungefär ser väl också tanken ut bakom undervisningen i massmedieretorik. Varför står den då och stampar utanför forskarporten som den eviga studenten? Vad är det massmedieretoriken saknar för att bli accepterad i forskarvärlden? Eller har massmedieretoriken kvaliteter som inte uppmärksammats, på grund av vad?

Vad har diskursanalysen som inte massmedie - retoriken har?

Jo, för det första en fast förankring i forskarsamhället, medan den svenska massmedieretoriken har sitt ursprung i den praktisk-pedagogiska yrkesutbildningen av journalister; en yrkesgrupp som visserligen har mycket gemensamt med forskare i det grundläggande uppdraget att ifrågasätta, redovisa och förklara, men samtidigt är en grupp som i sig är objekt för forskningen och därmed ofta framställs som De Andra, oreflekterade undersökare, till skillnad från de mera djupborrande och analyserande forskarna. (Journalister har också själva bidragit till detta synsätt, genom att till exempel tala om "intervjuoffer" och "att snickra en tidningsartikel" etc.)

Det moderna diskursbegreppet som sådant har därtill utvecklats inom de förhållandevis mer samhällsvetenskapligt inriktade disciplinerna, ofta på en stabil grund av kvantifierande empiri, medan massmedieretoriken

3 van Dijk (1988), s 182.

hämtat sin inspiration från humanioras mer tentativa tolkningstraditioner, närmar bestämt från familjen litteraturvetenskap och stilistik där de yngre syskonen utvecklats mot det mer strukturerade lingvistiska hållet. Detta har i sin tur inneburit att diskursdiskussionen från början har arbetat med systembyggande, nyskapande teorier och modeller, medan massmedieretoriken lutat sig mot en begreppsapparat som genom historiens gång i väsentliga delar blivit allmångods och ingående i det gemensamma bildningsarvet. Eftersom begreppet "retorik" under lång tid haft en närmast pejorativ prägel, har också själva ordvalet av "massmedieretorik" lett tankarna fel - till en endimensionell analys av uttrycket och den yttre formen hos den färdiga texten, artikeln.

Jag tror detta är några av orsakerna till att den språkligt/stilistiskt och ideologikritiskt inriktade textanalys som har utvecklats under beteckningen "Massmedieretorik", främst i Stockholm genom Bengt Nerman och Britt Hultén, fått så lite uppmärksamhet utanför utbildningen, och därmed också hämmats i utvecklingen av mer sofistikerade metoder.

Begreppet massmedieretorik är alltså en svensk företeelse, och har inte någon direkt motsvarighet i andra länder. Vissa skulle till och med vilja kalla det för en Stockholmsföreteelse; vid JMG i Göteborg⁴ kallas motsvarande undervisning för "Skapande svenska" eller "Kreativ svenska", i Lund för "Skriftlig framställning och stilistik", vilket också ger en slagsida åt den yttre gestaltningens förmågan som något helt avskilt från den specifika produktionsprocessen.

I Norge kan vi dock finna ett antal skrifter med "retorik" som en huvudingrediens vid studiet av medier, till exempel *Retorikk for journalister* av Thore Roksvold, *Politisk kommunikasjon - introduktion till semiotikk og retorikk* av Daniel Heradstveit och Tore Bjørgo, och *Står det noe nytt?* av Terje Hillesund, som grundar sin analysmodell på den klassiska retorikens tillvägagångssätt. Terje Hillesund försöker också på ett mycket enkelt och grundläggande sätt närma sig semiotik och

diskursanalys genom att diskutera begrepp som paratext, kontext och intertextualitet m.fl. i förhållande till det retoriska perspektivet som utgör stommen i hans syn på medier.

Teun van Dijk, en av de mest inflytelserika diskursanalytikerna, uppmärksammar också retoriken som ett användbart instrument för forskning om nyheter och media. I beskrivningen av bakgrund och traditioner till sin bok *News as Discourse* förlägger han själva källan för all diskursexercis till Aristoteles' *Ars Rhetorica*:

"Historically, discourse analysis can be traced to classical rhetoric. [...] Only in the 1960s was it realised that classical rhetoric had more to offer. Rhetoric was redefined as new rhetoric and began to play a role in the development of structural analyses of discourse, for example, in literary studies (Lausberg 1960; Barthes 1970; Corbett 1971).⁵

I utvecklandet av sin modell över hur nyheterstruktur bör analyseras, beskriver han användningen av retorik så här:

These rhetorical structures of discourse, featuring for instances the well-known figures of speech, are also based on grammatical structures but are not themselves linguistic or grammatical. Thus, an alliteration presupposes identity of initial phonemes or morphemes, parallelism requires identity of syntactic patterns and metaphor may involve partial meaning identity and referential identity of expressions. But the transformations involved, such as deletion, repetition, substitution, or permutation, are not as such grammatical. They do not express differences of meaning, nor do they always indicate differences in social context. Rather, the speaker uses them to enhance the organization, and hence the attention, the storage, and retrieval of textual information by the listener/reader. Whereas style is a necessary property of discourse in context, rhetorical structures are optional. Note that rhetoric is often understood in a broader sense as the discipline that deals with all aspects of persuasive speaking or writing.

4 Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet.

5 van Dijk (1988), s 18.

In that sense, it becomes nearly identical with at least a large part of discourse analysis.⁶

Citatet ovan pekar på den nära relationen mellan "massmedieretorik" och diskursanalys, och antyder också att diskursanalysen inte med nödvändighet måste vara utförd i, eller grunda sig på strängt lingvistiska termer. Retoriken ställer snarare in skärpan på *valet* av språkliga strategier, varför dessa sker, hur de sker och vad sammantaget dessa kombinationer av olika val betyder, på såväl meningsnivå som hela textens nivå.

Vad är massmedieretorik?

Begreppet myntades av Bengt Nerman, lärare vid dåvarande journalisthögskolan i Stockholm, i den bok han gav ut 1973 med samma titel, *Massmedieretorik*. Där skriver han i företalet "Till en undervisande kollega" att den i första hand är en lärobok, sprungen ur behovet av att utveckla undervisningsämnet "språkvård och stilistik" från två utgångspunkter:

[...] dels få fram så mycken kunskap om medierna som möjligt - dels nå fram till en helhetssyn på å ena sidan skrivandet som en skapande handling och å den andra textens funktion för läsaren. Men detta innebar samtidigt en helhetssyn på massmedierna.⁷

Bengt Nerman nämner också att den grundsyn på språk, människor och massmedier som han gett uttryck för i sina tidigare böcker *Demokratins kultursyn* och *Människan som språk* är vägledande även för denna bok om massmedieretorik. Dessa uttalanden kan tolkas som att Bengt Nerman resonerade i banor som tangerar eller till och med förebådar vad som senare skulle komma att bli utmärkande för diskursanalys och kritisk lingvistik, men som då ännu inte etablerats som teoretiska och metodiska redskap för studiet av massmedier.⁸

6 van Dijk (1988), s 28.

7 Nerman (1973), s 6.

8 Michel Foucault publicerar sin *L'ordre du Discours* 1971 och sociolingvistikens ägnar sig mestadels åt det talade språkets variationer vid den här tiden, med namn som William Labov och Peter Trudgill som föregångare.

Jag tänker på sådana teser hos Bengt Nerman som att medier inte speglar verkligheten utan framställs - *konstrueras* - i textfabriken under marknadsanpassade produktionsvillkor i ett givet samhälle - *kontext* - därför måste de gestaltas och utformas i text och bild så att de slår an och väcker läsarnas intressen - *nyhetsdiskursen*. Vidare att medier antas spela en fundamental roll för demokratiseringsprocessen genom vad de säger och hur detta framförs - *språket som icke-neutralt och ideologibärande*.

I Universitets- och högskoleämbetets ämnesbeskrivning från 1984, då "Språkvård och stilistik" officiellt ändrades till "Massmedieretorik" återfinns liknande tankegångar i formuleringen

"Massmedieretorik omfattar hela kommunikationskedjan och ska därför öka de studerandes förmåga att uppfatta texter som handlingar i en social kontext och att kritiskt granska förutsättningar och verkningar av journalistisk verksamhet."

Ordalydelsen är hämtad från språkforskaren Peter Cassirers remissvar på den föreslagna ämnesförändringen, och jag vill uppehålla mig något vid det faktum att Peter Cassirer är språkforskare i likhet med flera av dem som ägnar sig åt massmediespråk i diskurs-sammanhang, men hans forskning har inte varit riktad mot det lingvistiska hållet utan mer mot det litterärt stilistiska området. Det innebär bl.a. att han arbetar i en hermeneutisk tradition, där tolkning av texter ingår som en primär beståndsdel, och där tolkningen innebär en djupare analys av mening och innebörd än frekvensen av vissa variabler som manifest står på papperet. En sådan tolkning inbegriper naturligtvis också *jämförelser* av texter, hur de pekar ut mot andra texter och tar in element från varandra, hur de är tillkomna i en specifik stil och genre, ett specifikt tidssammanhang, socialt sammanhang, etc.

Det jag vill komma åt är, kort sagt och mycket förenklat uttryckt, att det traditionellt textanalytiska perspektivet i hög grad tangerar det synsätt som präglar dagens diskursanalytiska resonemang på mediaområdet. Enligt min mening uttrycker ämnesformuleringen av

massmedieretorik, om än något opreciserat, den grundläggande tankegången bakom det forskningsperspektiv på medier som förenar de mest etablerade diskursanalytikerna idag, Teun van Dijk, Norman Fairclough och Roger Fowler, samt deras svenska uttolkare som Jan Ekecrantz & Tom Olsson, Jan Svensson, Per Ledin, Inga-Britt Lindblad m.fl.

I analogi med ovanstående resonemang vill jag också nämna begreppet "intertextualitet", som är ett av nyckelorden inom diskursanalysen. Det är ju inte så att fenomenet upptäcktes i och med att Julia Kristeva satte namn på det i början av 80-talet och sedan använde det i utvecklingen av sin teori om polyfona texter. Utforskandet av olika texters och rösters interaktion mellan och inom texter utgör traditionellt ett av kärnområdena inom litterär textanalys.

"Kontext" är ett annat diskursbegrepp som även det innehållsmässigt har en lång litterär tradition; till exempel hos Mme de Staël som i sitt verk *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, publicerat år 1800, föresätter sig att undersöka "religionens, sedernas och lagarnas inflytande på litteraturen, liksom litteraturens inflytande på religionen, sederna och lagarna". Britt Hultén använder ofta stilforskaren Nils Enqvists formuleringar om kontextbegreppet som en teoretisk utgångspunkt för den massmedieretoriska analysen:

kontext blir sålunda ett av stilforskningens mest grundläggande begrepp. Fortfarande använder vi här termen kontext i vidsträckt betydelse: nämligen som totalsumman dels av den omgivning som omger ett visst textparti, och dels av den yttre situationen som präglar kommunikationsakten och ger den dess sociala tids- och rumsbundna ram. [...] Begreppet "kontext" är här inkörsporten genom vilka människors och och samhällets liv förs in i lingvistikens.⁹

Rimligen är det så att ett traditionellt text-analytiskt angreppssätt är väl lämpat för att också användas på journalistiskt material,

eftersom det just handlar om *texter* (även som grundmaterial för etermedia), låt vara att de inte är fiktiva som den litterära analysens objekt mestadels är, men de är skapade språkliga yttranden, uppbyggda genom val av olika syntaktiska, semantiska och retoriska konstruktioner. Nu är ju "konstruktion" ytterligare ett av nyckelorden i diskursresonemanget, men det förefaller mig som om man gått lite över än efter vatten när man inte mera uppmärksammat de olika närläsningstekniker som redan finns för att användas som metoder för dekonstruktion av texter. I en del varianter av diskursanalys finns en tendens att koppla konstruerandet övervägande till redaktionellt styrande modeller/mallar av nyhetsvärderande karaktär; texterna ses enbart som symtom på nyhetsvärdering och nyhetsideologi, producerade av det stora kollektivet journalister. Individnivån tycks inte finnas alls, och det kan möjligen hänföras till samhällsvetenskapernas positivistiska rädsla för att ge sig i kast med individuella variationer; oviljan att erkänna objektens samtidiga existens som subjekt, och därtill en ännu större rädsla för att acceptera sig själv, forskaren, som ett tolkande subjekt. För att hårdra min ståndpunkt en smula, är det som om hela forskningsområdet utsätts för en nominalisering och töms på självständiga aktörer/utförande individer.

Detta förhållande får flera konsekvenser, bl.a. svårigheter att upptäcka mångtydigheterna i texter och det faktum att de mera sällan öppnar sig för enbart en tolkning, liksom att vi aldrig eller mycket sällan uppmärksammar texter som är bra - för det finns ju sådana, och de kan också vara styrande och stilbildande. En angelägen forskningsuppgift skulle kunna vara att ta reda på vad objekten, det vill säga journalister själva anser om sin textproduktion, till exempel genom att undersöka om det finns något över tid som förenar de texter som fått Stora Journalistpriset¹⁰, och i så fall, vari det består.

Ovanstående resonemang från min sida skulle förmodligen få Norman Fairclough att dra sin värja; om termen "kreativitet" skriver

9 Enqvist (1974).

10 Svenskt pris som delas ut varje år för olika reportagegenrer, efter bedömning av branchens eget folk.

han i kapitlet om "Critical analysis of media discourse" att

discursive creativity is an effect of social conditions, not an achievement of individuals who have particular (creative) qualities.¹¹

I *Media Discourse* finns en enda referens till ordet "individuals" och det hänför sig då till en diskussion om programledare i TV som stereotypa personligheter.¹² Fairclough tycks inte vilja erkänna några individer som handlande subjekt i den diskursiva praktiken, och då tillåter jag mig att tvivla på förändringspotentialen i den diskursiva analysen som Fairclough förespråkar. Britt Hultén skriver i en artikel med rubriken "Massmedieretorik: en färd i textens landskap mellan textfabriker och skapande journalistik" från sin utgångspunkt som lärare att

Om kontextsammanhanget kommer att uppfattas som helt mekaniskt om journalisten kommer att se sig själv som någon som bara kan agera efter färdigställda mönster, då kommer en sådan bild att bli självuppfyllande.¹³

Den här typen av riskövertväganden är en pedagogisk fråga, som jag tycker forskningen bör diskutera, bl.a. för att precisera vad som avses med "kritisk diskursanalys". Ska den vara kritisk i analysen och beskrivningen av sina resultat, eller konstruktivt kritisk så att den också pekar på lösningar, alternativ, sprickor och glipor i den dominerande diskursen? Fairclough talar visserligen om heterogena texter, men jag saknar en djupare analys av den nivå där dessa texter utvecklas gentemot den rådande diskursen; varifrån kommer de? Hur skapas de? Vem...?

Nu kan man ju fråga sig om Fairclough primärt är intresserad av nyhetsdiskursen, annat än som ett medel för att nå sitt mål, att spåra tecknen på social förändring och belägga dem. I den tidigare boken *Discourse and Social Change*¹⁴ säger han uttryckligen angående sitt syfte med att utveckla TODA,

textorienterad diskursanalys, att den samhällsteoretiska forskningen behöver fördjupas genom ingående textanalyser, där mediatexter kan vara en variant.

Liknande funderingar har jag gentemot Jan Ekecrantz & Tom Olssons forskning¹⁵, där journalistiken visserligen är i centrum såsom formerande en egen diskurs, men det handlar ändå om journalisterna som ett kollektiv, en institution, och de vill hellre beteckna sin analys som en KODA, det vill säga kontextorienterad diskursanalys, istället för TODA. Därmed kan de också bortse från individerna, eftersom de individuella artikulationerna, texterna, så att säga avkodas vad de gemensamt signalerar.

Med en lite naiv formulering skulle jag då vilja säga att massmedieretoriken, till exempel så som den framställs i Britt Hulténs mycket pedagogiska fallstudier, står för en mera konstruktiv kritik, i och med att den identifierar aktörerna bakom texterna i kontexten.

Låt oss ändå ta prisbelönta texter som ett exempel: hur skulle en massmedieretorisk analys av dessa texter se ut?

En massmedieretorisk analysmodell

Britt Hultén skriver i en antologi om *Medietexter och medietolkningar*¹⁶ under rubriken "Berättelsen om en text" att

Min analysmetod är massmedieretorisk när läsning. Vilka skrivmönster/skrivparadigm träder fram? Hur ser relationerna text/tidskontext, text/mediekontext ut? Vad betyder texten? Vilken roll ger sig journalisten? Vilka relationer har journalisten till den hon skildrar? Hur kommer människan i texten att framstå? Vad blir bilden av henne? Vilka scener gestaltar journalisten? Hur bygger hon upp dem och vad får de för betydelse? Vilka förklaringar och orsakssammanhang finns? Hur beskrivs sakförhållanden? Vilket urval av fakta och beskrivningar har gjorts? Vilken språklig gestaltningsteknik? Komposition och form?

11 Fairclough (1995), s 61.

12 Fairclough (1995), s 147.

13 Hultén (1989), s 25.

14 Fairclough (1992), s 38 e.g.

15 Ekecrantz & Olsson (1994).

16 Hultén (1995) s 114.

Wilka läsare föreställer sig skribenten och hur återfinns bilden av läsaren i texten? För att besvara de frågorna analyserar jag *språket, berättarstrukturerna och faktaurvalen*. [Min markering]

De kursiverade orden känner vi igen som retorikens grundkomponenter. Att massmediatoriken kommit att använda sig av "retoriken" i stället för "stilistiken" beror på dels, som antytts tidigare, att stilistiken förknippas med ett mer normerande och statistiskt formbegrepp än den jämförelsevis mer nyskapande och föränderliga dagslända som medietexter utgör, dels att retoriken ursprungligen var en lära om det offentligt framförda talet, det vill säga i en mening en historisk parallell till dagens medier, med en bestämd avsändare/mottagarerelation, i ett bestämt syfte.¹⁷ Till det argumentet kan vi också tillfoga det element av moral som är en av grundstenarna i retoriken, nämligen kravet på sanning, relevans och saklig argumentation, vilket stilistiken inte har. Enligt retoriken räcker det inte med en fulländad form av språklig gestaltning, den måste också fyllas med relevant innehåll.

Ett annat skäl till användningen av just retorikens begrepp är de försök att utveckla en "New Rhetoric" i modern tid som bland andra litteraturteoretikern Kenneth Burke var tongivande för inom amerikansk massmediaforskning. Kenneth Burke hade sina rötter i Chicagoskolan med dess diskussion av symbolisk interaktionism och symbolisk handling, och grundade den retoriska analysen på det av honom själv myntade begreppet *dramatism* och den berömda pentaden av *an act, an agent, a scene, an agency* och *a purpose* - fem aspekter av mänskligt handlande som han menar är oupplösligt förenade med varandra och måste finnas i varje analys av den symboliska handlingen i en text utgör.¹⁸ Pentaden representerar ju samtidigt journalistikens så kallade kardinalfrågor, det vill säga *who, what, when, where* och *why*, och det är lätt att förstå Bengt Nermans förtjusning och övertagande av den

dramatiska modellen, när han på 60-talet sökte efter en vidareutveckling av de stilistiska färdigheterna i journalistutbildningen.

Själv har jag också blivit inspirerad av delar i Kenneth Burkes stora systembygge, och försökt leka lite med en modell där jag så att säga dubbeleponerar texten enligt journalistikens egna principer genom att ställa de så kallade w-frågorna dels till artikeln i fråga, dels rikta dem *mot själva produktionen* av denna artikel.

Modellen skulle då kunna uttryckas ungefär så här: den klassiska retoriken utgör basen för en analys av massmediatexter, men den måste kompletteras med kunskaper om dagens samhälle och massmediaindustri för att kunna ge svar på frågorna om *varför* de produceras, *hur* de produceras och på *vilket* sätt de verkar. De övriga frågorna som måste besvaras om *vem, vad, var* och *när* kan vi hänföra till ett mera konkret aktörsfält befolkat av journalister, på redaktioner, inom olika tidningar/-medier, vilka i olika, men också mer eller mindre sammanfallande rumsliga och tidsliga lägen formulerar/konstruerar utsagor om skeenden i det omgivande samhället.

För att återknyta till det tänkta exemplet på ett tillvägagångssätt för en massmediatorisk analys av ett antal prisbelönda artiklar så ska jag här försöka ge en kort sammanfattning av det: först måste vi "artbestämma" texterna genom att analysera var, när och hur resp artikel är publicerad, det vill säga vilken tidning, redaktion och genre, var på sidan med vilka bilder och andra omgivande texter, evt. puff på ettan, serie eller enstaka artikel, anknytning till tidigare artiklar och evt. tydliga anspelningar på artiklar i andra tidningar/media; tidpunkt och ämnesområde för att diskutera den i relation till samtida samhälleliga och massmediala diskussioner, det vill säga varför den är publicerad just nu (vi antar här att de prisbelönda artiklarna handlar om tidsaktuella frågor), journalistens kön och etnicitet, evt. har vi en förkunskap om resp journalist som kan säga något ytterligare om varför hon/han valt eller kunnat skriva just denna artikel - vistelse, tillgång till specialkällor, status på redaktionen och därmed avhängiga arbetsmöjligheter vad gäller tid och resurser, etc.

17 Jämför t ex Kurt Johannesson som diskuterar retorikens dubbla karaktär av praktisk konst och språklig teori i *Retorik eller konsten att övertaga* (1990).

18 Burke (1945 och 1950).

Så vidtar den egentliga textanalysen med hjälp av retorikens klassiska definitioner. Den norske massmedieforskaren Terje Hillesund föreslår i sin modell¹⁹ att man strikt ska följa mallen för hur ett tal = text byggs upp för att den på ett övertygande sätt, med saklig argumentation, ska framföra sitt budskap; *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *actio* och *memoria*. Det är en mall som kräver viss anpassning för att talet från tribunen ska kunna appliceras på dagens produktionssätt, men som en sorts checklista för alla moment i analysen fungerar den väl. Huvudpoängen är dock att den följer gången i skrivprocessen, och att den på så sätt kan ge nycklar till förståelsen av varför en text utvecklar sig som den gör. Som skribenter vet vi att en text i vissa delar så att säga skriver sig själv utifrån givna regler och strukturer som vi har internaliserat på olika sätt och i olika stadier av vårt eget förflutna. Ett grundantagande inom analysen av mediatexter är ju att vi förutom det vi internaliserar som deltagare i en språk-, kultur-, klass- och könsgrupp också införlivar yrkesrollens språkliga mönster.

Genom att söka återskapa den skrivprocessen vid analysen kommer vi närmare kärnan i det spindelnät av påverkande faktorer som alla finns närvarande när journalisten sätter sig vid skrivbordet. För tydlighetens skull benämner jag här i fortsättningen de olika stegen efter dess motsvarighet i den retoriska mallen.

Det sista momentet i utarbetandet av ett tal, att memorera texten, kan vi lämna därhän eftersom texten redan är förevigad som tryck (eller bandat program, men jag koncentrerar mig här till tryckta artiklar).

Detta innebär samtidigt att vi redan har *actio*, själva framförandet framför oss vid en och samma tidpunkt, och vi börjar därför med att se på själva presentationen av artikeln på ett visuellt plan: rubriker, ingress och disponering av brödtexten - vad säger de olika delarna och hur är de grafiskt framställda? Samspel med övriga sidan som förstärker eller försvagar? Bilder och bildtexter?

Så till *inventio* - vad handlar artikeln om, vad vill den säga och vilka fakta används för

detta syfte? Vilka källor har använts - dolda, öppna? Citerade direkt eller indirekt? Syftningar och anspelningar utanför texten?

Efter en första genomläsning har vi fått en uppfattning om ämne och tematiseringar och kan gå över till *dispositio* - hur är materialet disponerat och hur är det vinklat? Vad sänts i förgrunden och vad bildar bakgrund, eller rentav förtigs? Vem får komma till tals med egen röst och vem beskrivs, omtalas - finns det här skillnader med avseende på klass, status, kön, etnicitet, ålder etc.? Tendentiöst urval? Positivt eller negativt?

Därmed är vi också inne på *elocutio* - framförandet eller den språkliga gestaltningen av innehållet, där vi rör oss upp och ner, fram och åter mellan olika nivåer i texten - syntaktisk, semantisk, pragmatisk och retorisk för att komma åt berättarstrukturen och hur den används: ordval, stil och ton i artikeln, öppen eller sluten text, redundans och interferens.

Reporterns röst och närvaro i texten, förhållande till läsaren, till texten, hur framträder reportern själv - dolt eller öppet?

Förhållande till källor och intervjuade? Direkt eller indirekt anföring? Val av anföringsord? Beskrivs det omtalade/de omtalade passivt eller aktivt? Som aktörer eller som föremål för aktioner? Vem eller vilka beskrivs som aktör resp mottagare?

Dramatisering? Val av scen, vem får spela vilken roll, vem besätter rollerna?

Nominalisering av personer, skeenden och händelser?

En enkel berättelse eller problematiseras det skildrade så att läsaren inbjuds till egna ställningstaganden? Dold argumentering och färdiga slutsatser? Dolda värderingar?

Bildspråk? Retoriska grepp och troper - förstärkning, förenkling, förtätning etc., metaforer, hyperbol, litotes, ironi?

Konnotation? Associationer? Schabloner och stereotyper?

Gången är alltså uppifrån/utifrån kontexten och ned till de minsta beståndsdelarna i texten, samtidigt som själva språkanalysen måste röra sig inifrån syntaxen ut mot retoriken och textens struktur. Listan på frågor att ställa och pröva mot texten kan göras oändlig

19 Hillesund (1994)

för att genomlysas varje ord och "tömma" artikeln på mening och innehåll, beroende på typ av artikel och vilket ämne som behandlas. Vi måste också röra oss fram och åter i vår egen analysgång för att till exempel avgöra om utförandet stämmer med vad rubriken utlovade, om det finns motsägelser i textens olika partier eller om det kanske till och med finns en undertext som säger någonting helt annat än vad det första intrycket ger vid handen. Inte minst viktigt är vad som saknas - vad är det som eventuellt inte "stämmer" med placeringen i tid, på sidan, i genre, val av källor, berättarperspektiv mm?

När det gäller ett så pass hanterligt material som dessa premierade artiklar skulle kunna antas utgöra, vore det också fruktbart att koppla tillbaka till tillkomstsituationen och intervjua resp reporter om arbets- och tidsåtgång. De enskilda analyserna jämförs sedan för att utläsa vad som under en viss period uppfattats som god journalistik av, i det här fallet, branschen själv.²⁰

Den kortfattade och förenklade beskrivning jag nu gett förefaller ju barnsligt enkel och okomplicerad att göra. I verkligheten sker förstås inte analysen så stegvis som den framställts ovan, utan genom en kombination av frågor som får korsa varandra på olika nivåer av texten, med en kontinuerlig blick ut över artikeln mot den kontext som också återfinns på olika nivåer - i tidningen, i andra media, i samhället, i historien.

Det gäller att med stor lyhörddhet vara öppen för det mångtydiga i texten - något som jag tror många medieforskare underskattar, i och med att journalistiska texter uppfattas som ren sakprosa till skillnad från litterära texter, vilka mera självklart antas kunna ge upphov till olika tolkningar. Här ligger kanske ytterligare en förklaring till varför massmedieretoriken skiljer sig från de etablerade diskursanalyserna genom att inte lika målmedvetet följa olika lingvistiska axlar utan snarare låta frågeställningarna kring händelse/skede - aktör (det finns alltid minst en aktör i

texten, reportern) och de möjliga framställningssätten av dessa grundkomponenter vara styrande. (Jämför även med journalistikens sk kardinalfrågor!) Härigenom blir spänningsförhållandet mellan styrande strukturer och enskilt skapande mera tydligt.

Nu kanske det kan förefalla som om massmedieretoriken skulle vara mest lämpad för enskilda artikelanalyser, eftersom det är en ganska tidskrävande metod. Det är riktigt så tillvida att den ger möjlighet till djupdykningar i till exempel en enskild journalists produktion. Ofta är det så den används i undervisningen, för att visa på goda exempel. Det utesluter dock inte användbarheten för att jämföra olika tidningars behandling av en viss händelse, eller ett visst ämne över tid. Det kan också förefalla som om metoden är mest givande för längre artiklar eller reportage, som i de genrestudier över det sociala reportaget som gjorts vid JMK. Det finns dock inget i metoden som gör den mindre lämplig för analys av till exempel notismaterial, men möjligen kräver det mindre omfånget av material ännu mer av sin uttolkare; en maximal sensibilitet och uppmärksamhet för nyanserna i de olika textskikten och hur de korresponderar.

Metoden kräver överhuvudtaget mycket av användaren, det tolkande subjektet, inte minst en väl utvecklad språkkänsla. Den kräver också ett erkännande av det subjektets existens för att möjliggöra diskussionen och prövningen av olika tolkningar, och kanske är det här som en annan skenbar skiljelinje går mellan den massmedieretoriska textanalysen och diskursanalysen; massmedieretoriken uppfattas som *en* tolkning (av kanske till och med flera möjliga) medan diskursanalysens striktare systembygge med långa serier av jämförande analyser ger intryck av att kunna generera *den enda* tolkningen. Det vill säga, vi är tillbaka i den gamla vetenskapsteoretiska diskussionen om generaliserbarhet, reliabilitet och validitet.

Diskursanalysens uttolkare

Fairclough tar upp dessa frågor helt kort vid några tillfällen, och nämner forskarens roll bl.a. vid valet av textmaterial och insamlandet

²⁰ Skulle det då vara någon större nytta med ett sådant tämligen självrefererande resultat? Ja, jag tror det skulle vara intressant att ställa det mot till exempel medielogikens beskrivning av utvecklingen, för att mera konstruktivt diskutera varför glappet är så stort mellan ideal och verklighet. Men det är en annan histo-

av data samt det faktum att även forskaren ingår i en särskild social kontext och därför gör sina tolkningar utifrån den. Jag tycker ändå att Fairclough försöker komma undan komplikationerna alltför lätt genom att dela upp forskningsarbetet i tre delar - analysera, tolka resp beskriva - där analysen ges högsta vetenskapliga status gentemot de mer hantverksmässiga hjälpredorna tolkning och beskrivning. Eventuella problem ang validitet och den individuella forskarens roll förläggs till tolkningsstadiet medan analysstadiet tycks vara höjt över alla bias.²¹ Nu hänger detta möjligen samman med att Faircloughs diskursanalyser med nödvändighet (?) måste vara av den storleksordningen att flera personer är inblandade på olika nivåer av materialinsamling, kodning, tolkning av texterna och därefter den stora analysen av vad dessa tolkningar betyder eller innebär. Ironiskt nog ger ju denna struktur associationer till en forskningsfabrik för framtagandet av diskursanalyser!

Jag vill därför tillägga en icke oviktig punkt beträffande massmedieretoriken, nämligen att den nästan alltid beledsagas av exempel på respektive text, hela texten eller relativt långa excerpter ur den tillsammans med en utförlig beskrivning av texten och dess publicering, för att läsaren av analysen ska kunna pröva den mot sina egna iakttagelser och tolkningar. Denna "öppenhet" eller frånvaron av den, är något som Teun van Dijk diskuterar i ett av sina senaste större verk, *News As Discourse*, och han tycks närmast mena att det är en metodologisk brist hos många samtida mediaforskare att de inte arbetar mer med hela texter och in extenso redovisar mer av det textmaterial de själva som forskare har tillgång till. van Dijk förlägger därmed analysens tyngdpunkten starkare på texten än vad jag uppfattar att till exempel Fairclough och Ekecrantz & Olsson gör med sina kortare exempel ur en större textmassa, där man helt enkelt får godta att delen är talande för helheten; att kodningen är gjord med känslighet och akkuratess.

På den här punkten är Fairclough lite svävande. Det är svårt att entydigt utläsa om

han förespråkar exempel ur texter eller hela texter som exempel, men det förefaller som om han själv mest arbetar med delar av texter, och det medför en förskjutning av tyngdpunkten mot kontexten, menar jag. Det är kanske här vi hittar en av de verkligen betydelsefulla skiljelinjerna mellan de olika inriktningarna av diskursanalys och även massmedieretoriken, i balansen mellan text och kontext.

När det gäller massmedieretorikens frågebatteri (se ovan) företer det stora likheter med de fyra frågeområden som Fairclough, den enligt min mening strängaste diskursanalytikern, sammanfattar sin *Media Discourse* med i kapitlet "Critical media literacy", men han uttrycker det i delvis andra termer:

- 1) How is the text designed, why is it designed in this way, and how else could it have been designed?
- 2) How are texts of this sort produced, and in what ways are they likely to be interpreted and used?
- 3) What does the text indicate about the media order of discourse?
- 4) What wider sociocultural processes is this text a part of, what are its wider social conditions, and what are its likely effects?²²

Fairclough nämner ingenstans ordet retorik, utan säger sig i stället ha skapat ett "metalanguage" för att penetrera hur texter är "designed". Ett exempel på detta tror jag skulle kunna vara "discourse representation", vilket jag uppfattar som delvis täckande de retoriska aspekterna.

Men, jag tycker då att man kan fråga sig om Faircloughs metaspråk ger andra resultat än till exempel en massmedieretorisk textanalys? Jag erkänner glatt att hela analysmodellen synes vara mer preciserad genom särskiljandet av text-kontext till de tre nivåerna text, diskursiv praktik och social praktik, och därefter genomförd via de sju olika dimensionerna vokabulär, grammatik, kohesion, textstruktur, typ av yttrande eller talakt, texternas koherens och intertextualitet, den senare i sin tur uppdelad i manifest intertextualitet respektive interdiskursivitet, etc.

²¹ Fairclough (1995), s 199.

²² Fairclough (1995), s 203.

Faircloughs analys kan också sägas leda längre genom dess strävan att förklara den sista nivån, den tredje allomfattande nivån i trappan text - diskursiv praktik - social praktik, men det är samtidigt på denna sista nivå som problemen uppstår och analysen blir svävande. Den skiljer sig inte mycket från andra debattörers syn på massmedias utveckling och betydelse som till exempel Neil Postman, Edwin Diamond och James Curran med flera.

Faircloughs resultat blir paradoxalt nog inte så imponerande; det är något av berget som föder en råtta över slutsatserna, men likväl får de tjäna som belägg och underlag för en ganska långtgående diskussion av förändringar i samhället. Jag tycker det är tveksamt om det empiriska materialet alltid håller för den diskussionen.

En liknade invändning har jag mot Ekecrantz & Olsson, vilka arbetar i Faircloughs anda med avläsning av stora textmängder över tid. Det är uppenbart att vissa bestämningar av grundkonstruktionerna enligt axlarna avbildning/rekonstruktion resp rums/tidsorientering, det vill säga om texten är en fallbeskrivning, en lägesbeskrivning, en narrativ eller ett utspel, kan ifrågasättas om man tittar på hela grundtexten och funderar över dess tillkomst och produktionssammanhang.

Är det kanske "bara retorik" Fairclough ägnar sig åt, då han framställer sin diskursanalys i ett vetenskapligt mera strikt och linjärt paradigm än till exempel Fowlers version av kritisk lingvistik? Eller då han kritiserar van Dijk för dennes textanalys, vars socio-kognitiva karaktär han anser vara alltför allmän, trubbig och tolkande jämfört med sin egen kritiska diskursanalys.

Teun van Dijk ägnar frågeställningarna kring källor och dess transformation till färdiga nyheter relativt stort utrymme i uppbyggandet av sin modell över hur nyhetsprocessen bör, eller snarare kan, diskuteras. Den här distinktionen mellan bör och kan i anslaget är viktig; van Dijk teoretiserar på ett sätt som får en närmast grafisk karaktär i utvecklandet av berättarscheman som kan analyseras via macro- och mikrostrukturer på olika språkliga och innehållsliga nivåer av texten. Detta sker samtidigt på ett i mitt tycke

långt mer problematiserande sätt än i Faircloughs mer föreskrivande metodframställning. Återigen, det är möjligt att detta hänger samman med målet för verksamheten; Faircloughs intresse av mediadiskursen är instrumentellt, mediadiskursen är ett redskap för att avtäcka en större och mer allomfattande diskurs, medan van Dijk tycks vara mer pragmatiskt inriktad på att medverka till en förändring av "vardagsdiskursen", det vill säga de skiljer sig åt vad beträffar närhet och distans, deltagande och åskådande, till forskningsområdet.

Jag menar att van Dijks utveckling från ren språkvetenskap till en mera ideologikritisk hållning kan ses som en illustration av denna tes. Till bilden hör förmodligen också van Dijks användning av socio-kognitiva förklaringsmodeller, vilket sammantaget gör att jag ser stor släktskap mellan van Dijk och vad vi kallar massmedieretorik.²³

Massmedieretoriken har idag inte den pregnanta utformning som van Dijks modell har, men vad jag kan förstå följer den massmedieretoriska analysen samma mönster, den letar i samma spår, men på ett mer kringgående, hermeneutiskt cirklande sätt, vilket jag tror skulle kunna ske eller "översättas" i van Dijks fastare strukturer.

Den metodiska handfasthet som massmedieretoriken kanske kan sägas sakna diskuteras också av Roger Fowler. Så här skriver han om svårigheterna att beskriva och tekniskt schematisera hur en kritisk textanalys går till i sitt kapitel om "Analytic tools: critical linguistics":

No catalogue of linguistic structures such as that given in this chapter makes up a 'discovery procedure': a procedure which, applied to data, will automatically tell you something about the data that you did not know before.[...] The reason is that there is no constant relationship between linguistic structures and its semiotic significance. [...]The significance of discourse derives only from an interaction between language

23 Jag tror till exempel att massmedieretorikens och van Dijks tillvägagångssätt är bättre rustat för att avläsa hur en text är inbäddad i ett genderperspektiv än vad Faircloughs modell är, men det resonemanget får vidareutvecklas i ett annat sammanhang.

structure and the context in which it is used: so the discourse analyst must always be prepared to document the circumstances in which communication takes place, and consider their relevance to the structure of the text. [...] The analyst must be very well informed, and must have learned by experience how to bring the relevant knowledge to the process of interpretation. I do not know of any procedure for guiding this essential use of contextual knowledge. If there is any difficulty about the practice of critical linguistics, it is this contextualizing part of it, not the linguistic technique; the contextualizing is a matter of knowledge, experience and intuition.²⁴

Följaktligen talar inte Fowler om behovet av att systematisera fler scheman och modeller för diskursanalysens framtida utveckling, utan vill istället ändra på fokus för analysen från centreringen på ämne (händelse) och berättelser kring detta ämne till vad han kallar "paradigm", vilket kanske inte behöver översättas men väl förklaras.²⁵ Fowler tycks med paradigmet i det här avseendet mena någonting liknande det vi på svenska lite oprecist talar om som nyhetskonstruktioner, typ "vi och de" eller "hysteri" som i de senaste årens matförgiftningsfall, det vill säga beskrivningar av händelser/skeenden som dyker upp inte bara på nyhetssidorna utan också i insändare, på sportsidorna, i annonser etc., därav dess paradigmatiska karaktär.²⁶

Fowler nämner också behovet av att analysera hela sidor, bilder och bildtexter och metaforer i rubriker - analyser som närmar sig det semiotiska området men som också återfinns i den massmedieretoriska analysen. Samma sak gäller för de utvidgningar av analysen som Fowler önskar sig i form av textblock istället för enskilda artiklar, hela tid-

ningsupplagor eller utgåvorna under en vecka, för att få ett grepp om hela den repertoar som konsumtionen av en tidning kan innebära. Detta är också något som sker inom massmedieretoriken, bland andra finns det många exempel på sådana analyser i uppsatser från JMK.²⁷

Det förefaller som om kritisk lingvistik och massmedieretorik har många beröringspunkter. Vi kan samtidigt notera att Roger Fowler tycks röra sig i gränsområdet mellan diskursanalys och kritisk lingvistik; själv lär han inte vilja räkna sig som diskursanalytiker, men Norman Fairclough talar i *Discourse and Social Change* om honom och kritisk lingvistik som ett gott exempel på "critical approaches to discourse analysis". Den kritik som Fairclough ändå framför handlar bland annat om att Fowler tar för lätt på tolkningsprocessen - jämför med citatet ovan av Fowler - och därmed alltför mekaniskt hänför ideologisk valör och samhällelig betydelse till specifika textstrukturer, till exempel döljandet av agenten genom transitivitet, nominalisering etc. En annan begränsning menar Fairclough är att kritisk lingvistik lägger tyngdpunkten vid existerande samhällliga strukturer och därför bortser från att diskursen också är en domän för sociala konflikter. På samma sätt som diskursen är föremål för processer bör tolkningen också vara mer processinriktad, menar Fairclough och påpekar också att inte bara texter bör tolkas ideologiskt utan även den omgivande bakgrunden.²⁸ Fairclough konstaterar också lite snorkigt att Fowler och hans kolleger inte skriver för specialister inom facket utan till exempel för blivande historiker.

En del av den här kritiken skulle Fairclough förmodligen också rikta till massmedieretoriken om han kände till dess existens.

Nu gör han inte det, men det finns ett prentiöst drag av att se sig själv som den ende

24 Fowler (1991), s 90.

25 Fowler (1991), s 224f.

26 Här finns trådar till mediologiken men jag avstår från att följa dem här. Däremot måste jag få infoga att Fowlers långa och utförliga analys av hur skriverierna kring *Salomonella* och *campylobacter* ytterst handlar om att kvinnorna inte längre står vid spisen och kokar riktig hälsosam mat, tillhör de mest spännande analyser jag har läst, och den är samtidigt ett skolexempel på hur långt man kan komma med en väl utvecklad fingertoppskänsla för språk och kontext.

27 Ett ännu större tvärsnitt av olika mediamaterial ger den nyligen utkomna boken *Medierummet* (1996), men där möts flera varierande forskningsperspektiv i beskrivningen av en veckas medieutbud i Sverige.

28 Fairclough (1992), s 25 - 29. Sådana tolkningar görs inom massmedieretoriken, och det är något som Fowler själv också diskuterar - se ovan om under behovet av mera omfattande analysmaterial.

sanne vägröjaren mot diskursens höjder som dels är lite stötande, dels riskerar att frånhända sig möjligheterna att vidareutveckla vissa dimensioner i det analytiska ramverket.

För att nu försöka dra ihop några av trådarna kring massmedieretorikens ställning gentemot diskursanalysen - det finns oändligt många fler att utveckla - så vill jag nog hävda att den resultatmässigt företer stora likheter med framför allt Teun van Dijks och Roger Fowlers versioner, men att den behöver skärpas och struktureras mer för att bli tydligare som analysinstrument. Jag tror också att en vidareutveckling av den i termer av diskurs är tvingande för att driva systematiken längre, såväl över tid som ut i olika överlagrade kontexter. Samtidigt kan man då fråga sig vad det är för mening med att utveckla mer eller mindre parallella metoder; bör inte massmedie-

retoriken snarare tilldelas rollen av den inriktning som genom sitt fundament i retoriken kan komplettera diskursanalysen och föra den egentliga textanalysen vidare mot en djupare förståelse av de mekanismer som verkar i nyhetsprocessen. Jag menar att massmedieretoriken i likhet med van Dijks och Fowlers modeller har en djupare förankring i texten än Faircloughs, och att massmedieretoriken därigenom är bättre lämpad i vissa sammanhang, för vissa syften och vice versa. Det är återigen en fråga om djup och bredd, men på ett annat plan och i en annan dimension än den gamla motsättningen mellan kvantitet och kvalitet.

För att travestera Fairclough när han begabbar Fowler et al. för att de skriver för studenter inom humaniora, så är det kanske till syvende og sist en fråga om vem man skriver för och vad man vill med sin forskning.

Referenser

- Burke, Kenneth (1945). *A Grammar of Motives*, Prentice-Hall.
- Burke, Kenneth (1950). *A Rhetoric of Motives*, Prentice-Hall.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1994). *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*. Carlssons, Stockholm.
- Enqvist, Nils Erik (1974). *Stilforskning och stilteori*, Lund.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge.
- Fairclough, Norman (1995). *Media discourse*, Edward Arnold, London.
- Fowler, Roger (1991) *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. Routledge, London & New York.
- Heradstveit, D. & Bjørge, T. (1987) *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. TANO, Oslo
- Hillesund, Terje (1994). *Står det noe nytt?* Institutt for journalistikk, Oslo.
- Hultén, Britt (1988). *Berättandets glädje och möda. Ett försök till till beskrivning och teori*, JMK, Stockholm.
- Hultén, Britt (1989). "Massmedieretorik. En färd i textens landskap mellan textfabrik och skapande journalistik", i *NORDICOM-NYTT nr 3-4/89*.
- Hultén, Britt (1993) "Kön, kontext och gestaltning", i: *Nordisk forskning om kvinnor och medier*, NORDICOM, Göteborg.
- Hultén, Britt (1995). "Berättelsen om en text", i: *Medietexter och medietolkningar*, red Holmberg, Claes-Göran & Svensson, Jan, Bokförlaget Nya Doxa
- Johannesson, Kurt (1990). *Retorik eller konsten att övertyga*, Norstedts, Stockholm.
- Nerman, Bengt (1973). *Massmedieretorik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Roksvold, Thore (1989). *Retorikk for journalister*. Cappelen, Oslo
- van Dijk, Teun (1988). *News as Discourse*, Lawrence Erlbaum, New Jersey.